

Štirje novi miljniki s ceste *Emona - Neviodunum*

Milan LOVENJAK

Izleček

Avtor obravnava štiri nove rimske miljnike, ki so nekoč stali ob itineraski cesti *Emona - Neviodunum*. Na dveh je bilo mogoče razbrati nekaj črk in na podlagi bolje ohranjenih miljnikov s te ceste dopolniti besedila obeh napisov, na ostalih dveh pa ni ohranjenih nobenih črk. Novi miljniki potrjujejo v prejšnjem stoletju opisovan potek ceste.

Rimski obcestni kamni, navadno okrogli stebri s pravokotno bazo, ki jih zaradi običajno navedene razdalje v miljah imenujemo miljniki,¹ so pomembne priče gradbene dejavnosti ali celo prisotnosti rimskih cesarjev oziroma njihovih legatov na naših tleh. Še posebej dragoceni so, če poleg imen cesarjev navajajo tudi dela, ki so bila izvedena ob njihovi postavitvi. Najdbe miljnikov so poleg drugih ostankov cestišč, ki jih dobimo s terenskimi pregledi ali izkopavanji, najzanesljivejši vir za ugotavljanje poteka določene ceste, saj so zaradi svoje velikosti in teže skozi vsa obdobja od antike do danes nemalokrat ostali nedaleč od cestišča, ki so ga označevali. Skrajno redke so najdbe miljnikov *in situ*, zato naj ne bo odveč, če spomnimo, da je bilo v arheoloških raziskavah na najdišču miljnika, ki je bil leta 1958 odkrit ob miniranju useka za cesto Krška vas - Čatež, poleg ostankov cestišča ugotovljeno tudi njegovo antično ležišče.²

Abstract

The author discusses four new Roman milestones which once stood by the main public road *Emona - Neviodunum*. It is possible to read some letters on two of them, and on the basis of better preserved milestones from this road, to complete the text of both inscriptions, but no lettering has been preserved on the other two. The new milestones confirm the course of the road described in the last century.

Rimska cesta skozi Dolenjsko, s katero je bila osrednja urbana naselbina na tem območju Neviodunum - lokalizacija na območje vasi Drnovo vsaj od Katančiča³ naprej ni sporna -, povezana preko Pretorija Latobikov (Trebnje) z Emono na zahodu in na drugi strani s Siscijo na vzhodu, omenjajo antični itinerarji, njen potek pa so predvsem v prejšnjem stoletju opisovali na podlagi vidnih ostankov cestne trase in na podlagi ohranjenih miljnikov. Teh je z novimi skupno 22, na dvanajstih so v celoti ali delno ohranjeni napisi, na enem ostanki dveh napisov iz različnih obdobj.⁴ Od terenskih pregledov, ki so bili opravljeni predvsem v prejšnjem stoletju, ko je bilo vidno bistveno več sledov kot danes, je treba omeniti Müllnerjeve obhode⁵ in izsledke Premersteina in Rutarja. Slednja sta v Pečnikovem spremstvu septembra 1898 prepotovala Dolenjsko in svoja opažanja strnila v knjigi o rimskih cestah in utrdbah na Kranjskem.⁶

¹ Gl. K. Schneider, s. v. *Miliarium*, RE Suppl. VI (1935) st. 395 ss in J. Šašel, Pomen raziskovanja rimskih cest za politično, upravno in kulturno zgodovino, *Kronika* 20, 1972, 142 s.

² Gl. P. Petru, K trem novim napisom s spodnjega Posavja, *Arh. vest.* 11/12, 1960-1961, 27 ss, sl. 1.

³ Leta 1794 si je ogledal antične ostanke v Drnovem in okolici (prim. *Specimen philologiae et geographiae Pannoniorum, Zagrabiae* 1795, 103 in 182 ss).

⁴ *CIL* III 4619 = 11324.

⁵ *Emona. Archäologische Studien aus Krain*, Laibach 1879, 24 ss, 106 ss.

⁶ A. v. Premerstein - S. Rutar, *Römische Strassen und Befestigungen in Krain*, Wien 1899.

Kdaj je bila cesta izgrajena sicer ni mogoče reči, ker iz časa njene izgradnje nimamo ohranjenih nobenih epigrafskih najdb. Iz strateških razlogov kopne povezave Italije z Balkanom in Vzhodom pa sklepamo, da je bila trasirana ali tudi že zgrajena v avgustejski dobi, ko je bilo priložnosti - predpogoj prisotnost večjih vojaških enot - več kot dovolj: prvič med Oktavijanovo vojno v Iliriku (35-33 pr. n.š.), drugič med Tiberijevim delovanjem v Iliriku med leti 15 do 9 pr. n. š. in tretjič v času panonsko-dalmatinskega upora v letih 6 do 9 n. š. Morda se na gradnjo te ceste nanaša tudi Tacitova notica ob opisu upora treh panonskih legij po Avgustovi smrti leta 14 n. š., da so bili še pred izbruhom upora nekateri oddelki rimske vojske poslani v Navport (Vrhnika), da bi gradili (popravljali?) ceste in mostove ter zaradi drugih del.⁷ Vsekakor je v 2. polovici 1. stoletja n. š. cesta že morala biti zgrajena, saj je nemogoče, da bi Neviodunum postal municipij pod Vespazijanom,⁸ če ne bi bil po ugodni kopni poti povezan z Italijo. Prav tako pomembno je bilo tudi nadaljevanje te ceste iz Nevioduna na vzhod proti Sisciji, ki je že med Oktavijanovimi posegi v Iliriku dobila rimsko vojaško posadko.⁹

Miljnike s ceste *Emona - Siscia* z današnjega slovenskega ozemlja je v šestdesetih letih zbral Šašel v študiji o rimskih cestah v Sloveniji,¹⁰ ponovni pregled literature in avtopsijo ohranjenih miljnikov pa je opravil avtor ob pripravi korpusa napisov antičnega Nevioduna, ki je v tisku. Pri slednjem je bilo ugotovljeno, da je Šašlov seznam, v katerem navaja 18 miljnikov, potreben nekate-

rih popravkov. Bistvene navajamo v nadaljevanju.

Pri Šašlovih dveh miljnikih št. 91 (*AII* 597) in št. 92 (*CIL* III 11325), gre za en miljnik, ki še danes stoji ob cesti pred gradom v Raki. Napis je bil že konec 18. stoletja, ko ga je prepisal Franc Anton Breckerfeld, lastnik Starega gradu pri Otočcu, v nekem danes izgubljenem rokopisu, ki ga je za redakcijo *CIL*-a ekscerpil Dežman,¹¹ v slabem stanju in je bil že ob Freyerjevem obisku leta 1851 povsem zbrisan.¹² Miljnik si je leta 1885 ogledal Dežman (tako *CIL*), malo pred njim tudi Müllner, ki edini omenja po navedenem viru kot njegovo najdišče rimsko cesto v Krakovskem gozdu (morda le njegova domneva?). Medtem ko vsi omenjeni poznajo le en miljnik iz Rake, se za dva različna miljnika prva zavzemata Premerstein in Rutar (pozneje jima sledi tudi Saria), ki ločujeta miljnik z napisom v *CIL*-u, ki naj bi bil v „grajskem vrtu“ in ga je Premerstein „zaman“ iskal, od „anepigrafskega“ miljnika, ki sta ga videla Freyer (viš. ok. 245 cm) in Müllner (v. 2 m!), in je bil že takrat (leta 1898; očitno že ko ga je videl Müllner) postavljen v „grajskem parku“, kjer stoji še danes. Ker podatek v *CIL*-u, da je kamen v grajskem vrtu (*in horto castris*), izvira od Dežmana, ki je miljnik videl torej že postavljen na istem mestu kot Müllner, je „grajski vrt“ in „grajski park“ brez dvoma ena in ista lokacija in ni nikakršnega razloga za ločevanje dveh miljnikov. Ta miljnik pa ne more biti identičen z kamnom, ki ga je Pečnik odkril pri Gmajni ob potoku Račna,¹³ kot domneva Šašel,¹⁴ saj je bil slednji leta

⁷ *Annales* I, 20: *Interea manipuli ante coeptam seditionem Nauportum missi ob itinera et pontes et alios usus.*

⁸ Prim. J. Šašel, La fondazione delle città flavie quale espressione di gratitudine politica, „La città antica come fatto di cultura“, Atti del Convegno di Como e Bellagio 16/19 giugno 1979, Como 1983, 82 = *Opera selecta* (1992) 335.

⁹ J. Šašel, s. v. *Siscia*. RE Suppl. 14, 1974, 615 ss = *Opera selecta* (1992) 615 s.

¹⁰ Rimske ceste v Sloveniji, *ANSl* (1975) 85 ss.

¹¹ Pričakovali smo, da bo rokopis, ki ga je videl Dežman in je bil verjetno takrat v lasti muzeja, v Arhivu RS, kamor je bil po drugi svetovni vojni prenesen ves arhivski fond iz muzeja, vendar ga tam ni bilo mogoče izslediti. Najverjetneje je bil prepis napisa vključen v enega od Breckerfeldovih dodatkov k Valvasorjevi Topografiji Kranjske, saj je v teh več arheološko in epigrafsko zanimivih podatkov. Arhiv RS hrani dva od teh, ki imata oba isti naslov *Supplemente zu des Freiherrn von Valvasor Topographie von Krain* (inv. št. II/26r in 208r), v nobenem pa ta miljnik ni omenjen, čeprav je v obeh obravnavana tudi graščina Raka (*Arch*). Enega od teh rokopisov (II/26 r) obravnava v posebnem članku E. H. Costa (Ein neu aufgefundenes Manuscript: „Supplemente zu des Freiherrn v. Valvasor Topographie von Krain, *Mitt. hist. Ver. Kr.* 15, 1860, 15 ss), ki Breckerfeldovo avtorstvo, poleg drugih argumentov, dokazuje tudi z nekim drugim Breckerfeldovim rokopisom iz muzejskega arhiva s naslovom *Ergänzungs-Blätter zur Topographie* (op. cit. 18). Tega rokopisa nam ni uspelo izslediti in preveriti, če je morda vseboval prepis miljnika iz Rake. Verjetno iz istega Breckerfeldovega rokopisa je Dežman za uredništvo *CIL*-a ekscerpil tudi prepis rimskega nagrobnika iz Šmihela pri Žužemberku (*CIL* III 10792, *AII* 228). K Breckerfeldu gl. B. Otorepec, Stari grad pri Novem mestu in njegovi lastniki, *Dolenjski zbornik* 1990, Novo mesto 1990, 73 ss.

¹² Nekaj časa je kamen moral ležati na grajskem vrtu, saj je dolžina ki jo navaja Freyer precej večja od danes izmerljive (prim. H. Freyer, *Historische Notizen, Mitth. hist. Ver. Kr.* 1851, 2, na T. pod št. 15).

¹³ *AII* 596; prvi ga omenja J. Bezljaj v poročilu o Pečnikovih izkopavanjih v okolici Drnovega (Črtež rimskega mesta „Neviodunum“, *Ljubljanski zvon* 8, 1888, 506).

¹⁴ *ANSl* (1975) 257 s.v. *Gmajna*; v Pečnikovem rokopisu *Beschreibung Neviodunums mit Umgebung respective Zeichenerklärung* iz leta 1888; Arhiv RS Priv. A XXXIV, je omenjen (na strani 3) le en miljnik iz Gmajne in ne dva kot navaja Šašel.

1898, ko si ga je ogledal Premerstein, še vedno tam.¹⁵

Prav tako miljnik št. 93 pri Šašlu (*CIL* III 4619=11324) ni identičen z miljnikom, ki služi kot vogelni odbijač pri hiši v Leskovcu in ga spodaj objavljamo,¹⁶ ampak gre po sledovih črk, kot jih bere Premerstein,¹⁷ za povsem drug, danes izgubljen miljnik z dvema napisoma iz različnih obdobj. Ta miljnik s slabo vidnim napisom ima zanimivo zgodovino. Prvotno je stal pri Velikem Podlogu, kjer ga je že v 17. stoletju videl leskovški župnik Tunckhelsteiner, ki je prepis - mogel je razbrati le eno vrstico - poslal Schönlebnu in Valvasorju. 24. oktobra 1794 je Katančič na istem mestu našel le še danes pogrešano bazo tega miljnika¹⁸ - seveda brez sledov napisa - ki jo je videl tudi Mommsen¹⁹, in je še v šestdesetih letih tega stoletja stala na križišču ceste Krško-Podbočje s cesto Veliki Podlog-Jelše²⁰. Zgornji del z napisom je bil torej že pred Katančičevim obiskom prenesen v Leskovec in postavljen na zunanji strani pokopališke ograje, kjer ga omenja Müllner,²¹ ki pa ga ni povezal z onim iz Velikega Podloga. To je najprej storil Pečnik v zgoraj omenjenem rokopisu iz leta 1888²² in za njim Premerstein, ki ga je videl in, kolikor je bilo mogoče, prepisal septembra 1890.²³ V poročilu o miljniku Premerstein navaja tudi izjavo domačinov, da je bil zgornji del stebra pred več kot tridesetimi leti (torej pred 1860) ločen od baze in postavljen v Leskovcu; ker ga že Katančič ni več videl, sklepamo, da se je to moralo zgoditi še veliko prej. Pozneje se je tudi ta del miljnika izgubil.

Pod št. 97 Šašel na podlagi Müllnerjeve identifikacije združuje dva miljnika: a) miljnik, ki ga je videl Avguštin iz Laškega v začetku 16. stoletja nekje na Krškem polju²⁴ in katerega prepis, ki se v veliki meri ujema z Avguštinovim, prinašata tudi Schönleben²⁵ in Valvasor²⁶ (*CIL* III 4622, p. 1794). Slednja pišeta, da je bil leta 1676 izkopan (torej ponovno) pri Krškem, nakar se je ponovno izgubil; b) miljnik, ki je bil leta 1827 najden v grajskem vrtu v Brežicah (*CIL* III 4624, p. 1794 = 11321) in je danes shranjen v Posavskem muzeju v Brežicah.²⁷ Proti istovetnosti teh dveh miljnikov pa govorijo: različna delitev vrstic, slaba ohranjenost prvega miljnika kot jo izpričuje Avguštin,²⁸ ki odlično ohranjenemu napisu miljnika iz Brežic nikakor ne ustreza, in nenazadnje tudi zadnji dve vrstici prvega miljnika z omembo panonskega legata Fabija Cilona, ki ju na miljniku iz Brežic ni, čeprav je pod napisom ohranjen večji prazen prostor. Gre torej vendarle za dva miljnika iz istega časa.

Miljniki s ceste *Emona - Neviodunum - Siscia*, pri katerih so napisi ohranjeni, izvirajo iz treh različnih časovnih obdobj: vladanja Antonina Pija (iz let 139-141), sovlade Marka Avrelija in Lucija Vera (iz leta 161) ter iz obdobja Septimija Severa in njegovih sinov (iz leta 201). Na podlagi že znanih napisov je bilo mogoče dopolniti napise dveh miljnikov, ki jih tukaj objavljamo in jih dokaj zanesljivo ožje časovno opredeliti, ostala dva pa sta brez sledov napisa. Z novimi miljniki

¹⁵ Premerstein-Rutar (op. 6) 28 in 36, Nr. 7.

¹⁶ Št. 4.

¹⁷ Epigraphisches aus Steiermark und Krain, *Arch.-epigr. Mitt.* 14, 1891, 88 s, Nr. 6.

¹⁸ Op. cit. (op. 3) 193.

¹⁹ Po vsej verjetnosti leta 1857 ob obisku neviodunskih ruševin (prim. izvleček iz njegovega poročila o tem potovanju v: *Monatsberichte der königl. Akad. der Wiss. zu Berlin 1857*, Berlin 1858, 450).

²⁰ Tako J. Šašel, s. v. *Veliki Podlog*, *ANSI* (1975) 255. V zapuščini Petra Petruja, ki jo hrani Narodni muzej, je med dokumentacijo izkopavanj v Drnovem fotografija baze tega miljnika iz leta 1960. Kamen je fotografiran od daleč, tako da je viden njegov položaj ob omenjenem križišču pred leseno ograjo križnega znamenja. To križno znamenje je še danes tam, kamna pa ni več.

²¹ Op. cit. (op. 5) 280 št. 162; bazo tega miljnika obravnava na strani 277, pod št. 157.

²² Gl. op. 14, miljnik omenja na strani 5, pod št. 31.

²³ Op. cit. (op. 17) 88 s, št. 6.

²⁴ *Codex Vindobonensis* 3528 f. 59r in 3492 f. 19v.

²⁵ *Carnioli antiqua et nova sive annales Carnioli* 1, Labaci 1681, 223.

²⁶ *Die Ehre des Herzogthums Krain* 2. zv., knjiga 5, Laybach 1689, 260.

²⁷ Prvič objavljen v: A. Steinbüchel, *Alterthümer in der österreichischen Monarchie, Jahrbücher der Literatur* 48. *Anzeigblatt für Wiss. und Kunst* XLVIII, Wien 1829, 99 s, št. 303 (Mommsen v spremnem tekstu k temu napisu v *CIL*-u pravi, da je tu objavljen na podlagi pisma, ki ga je brežiški mestni svet poslal dunajskemu muzeju: *habent litterae publicae praefectorum Rannensium ad museum Vindobonense directae*).

²⁸ *Codex Vindobonensis* 3492 f. 19 v.: *ibidem in quadam columna tereti stante, in qua ab una parte sunt litterae vetustate temporis abolitae; quae vero supererant ex altero latere, eas subnectere nolui... reliquias litteras propter repentinum illinc discessum cognoscere non potui* („ravnotam [scil. je napis; op. prev.] na nekem stebri, ki stoji v zemlji, na katerem so z ene strani strani ujme časa črke popolnoma izbrisale, tistih pa, ki so preostale na drugi strani nisem mogel povezati... Zaradi naglega odhoda ostalih črk nisem mogel ugotoviti“).

je potrjen doslej opisovan potek ceste, saj so bili prvi trije najdeni v neposredni bližini že opisovanih ostankov cest, za četrtega pa to lahko domnevamo.

1. Ivančna Gorica.

Ob severozahodnem vogalu njive parc. št. 105/4 k. o. Radohova vas, za hišo Vrhpolje pri Šentvidu 16, na desni strani dolenske hitre ceste v smeri proti Novemu mestu in nekako 200 m vzhodno od nadvoza na griču Rogovila pri Ivančni gorici, je bil okrog leta 1982 najden miljnik, ki ga je lastnik njive izkopal in shranil na svojem dvorišču. Pri tem je kamen razpadel v tri večje in nekaj manjših fragmentov. Leta 1992 je večji fragment opazil učitelj Leopold Sever iz Ivančne Gorice, ki se ljubiteljsko ukvarja tudi z arheološko topografijo in naslednje leto organiziral rekonstrukcijo in postavitev miljnika ob novi cerkvi pri Ivančni Gorici (sl. 1).²⁹

Steber s štirikotno bazo je zgoraj zaokrožen. Površina kamna je precej izprana. Na manjšem delu prednje strani je še mogoče slutiti sledove črk, vendar se jih ne da razbrati.

Mere: vrhnji del: v. 150 cm, premer: 57 cm; baza: v. 25 cm, š. 65 cm.

Poleg miljnika Antonina Pija z navedbo razdalje 44 milj od Nevioduna, ki je bil najden v bližini železniške postaje v Ivančni Gorici (*CIL* III 4616 = 11322), in miljnika, ki je bil v 16. stoletju uporabljen kot nosilec za napis stiškega opata Lavrencija (*AII* 594) in stoji na križišču ceste skozi Ivančno Gorico s cesto na Stično, je to že tretji miljnik s tega območja. V rimski dobi je bilo tukaj pomembno križišče rimskih cest; na itinerarsko cesto *Emona - Neviodunum - Siscia* se je tu priključila stranska cesta, ki se je od nje ločila pri Cikavi, od tod pa so potekale tudi severna cesta proti Stični in južna v dolino Krke.³⁰ V Ivančno Gorico nekateri postavljajo rimsko cestno postajo *Acervo*.³¹

Sl. 1: Miljnik iz Ivančne Gorice.

Abb. 1: Meilenstein von Ivančna Gorica.

2. Jezero pri Trebnjem.

Ob severni steni zvonika cerkve Sv. Petra pri Jezeru³² je postavljen del rimskega miljnika (sl. 2). Najden je bil verjetno nekje v bližini, saj je tod potekala rimska cesta *Emona - Neviodunum*.

²⁹ O tem poročila v glasilu občine Grosuplje *Naša skupnost* iz leta 1993. Miljnik je ob sodelovanju Regionalnega zavoda za varovanje naravne in kulturne dediščine iz Ljubljane postavilo Turistično društvo Ivančna gorica. Gospod Sever mi je posredoval podatke o najdbi in me 12. 3. 1997 popeljal na najdišče, za kar se mu najlepše zahvaljujem.

³⁰ Gl. S. Gabrovec, s. v. *Ivančna gorica*. V: *ANSI* (1975) 196 s in Premerstein-Rutar (op. 6) 21.

³¹ Gl. Gabrovec (op. 30). Po Šašlu je treba *Acervo* iskati dve milj zahodnjeje na področju Drage (op. cit. (op. 10) 88, s. v. *Acervo*).

³² Na južni steni cerkve so vzdani trije rimski nagrobniki. Pri dveh je vidna prednja, ploskev z napisom (*CIL* III 3914 = 10785 in *AII* 237), pri tretjem pa stranska ploskev z reliefno upodobitvijo (dvoročajna posoda z vinsko trto; ta nagrobnik prvi omenja Müllner (op. 5) 275, št. 252).

Sl. 2: Miljnik z Jezera.
Abb. 2: Meilenstein von Jezero.

Njen potek skozi to območje opisujejo Müllner³³ in Premerstein-Rutar³⁴.

Ohranjena je le polovica stebra in še ta le delno. Površina je precej izprana. Na ohranjenem delu ni vidnih ostankov črk.

Mere: v. 76 cm, premer: 56 cm.

3. Grad Hmeljnik.

V gradu Hmeljnik nad vasjo Gorenje Karteljevo je bil leta 1986 ob urejanju ruševin najden del miljnika (sl. 3). Arheolog Borut Križ je na njem opazil sledove črk, zato ga je prepeljal v Dolenjski muzej Novo mesto. Miljnik izvira najverjetneje iz bližnje okolice, saj je po poljih pod gradom Hmeljnik potekala rimska cesta *Emona - Ne-*

Sl. 3: Miljnik z gradu Hmeljnik.
Abb. 3: Meilenstein vom Schloß Hmeljnik.

viodunum. Njen tukajšnji potek opisujejo Ladislav in Premerstein-Rutar konec prejšnjega stoletja.³⁵ Takrat naj bi bili sledovi cestišča vidni na poljih pri vaseh Selo pri Zagorici, Dolenje Karteljevo, Ždinja vas, Sevno in dalje v smeri proti Mačkovcu (danes del Novega mesta), najdišču miljnika Septimija Severa in njegovih sinov iz leta 201 (*CIL* III 4617 = 11323).

Ohranjen je le manjši del miljnika. Steber je bil nekoč čez polovico vertikalno prelomljen, ohranjeni fragment je del ene od teh polovic. Ker je kamen izdolben, domnevamo, da je bil uporabljan kot rezervoar za vodo (napajalnik?). Površina kamna je zelo izprana in preprejena z razpokami. Črke so težko berljive.

Mere: v. 73 cm, premer 59 cm, v. č. 5,5 cm

³³ Op. cit. (op. 5) 99.

³⁴ Op. cit. (op. 6) 25 s.

³⁵ P. Ladislav, Paberki staroslovenski, *Dom in svet* 4, 1891, 223, Premerstein-Rutar (gl. op. 6) 25 ss.

Seznam okrajšano citirane literature:

- *AII* = *Antike Inschriften aus Jugoslavien*. Heft 1, *Noricum und Pannonia Superior*, bearbeitet von V. Hoffiller und B. Saria, Zagreb 1938

- *ANSL* (1975) = *Arheološka najdišča Slovenije*, Ljubljana 1975

- *CIL* = *Corpus inscriptionum Latinarum*.

Fotografije prvih treh miljnikov je izdelal Tomaž Lauko, fotografija četrtega miljnika je iz kartoteke rimskih napisov na Inštitutu za arheologijo ZRC SAZU.

Sl. 4: Miljnik iz Leskovca.

Abb. 4: Meilenstein von Leskovec.

 [divi Antoni]ni fili
 [divi Hadria]ni nepo-
 [tes divi Trai]ani Par-
 [thici pronepo]tes divi
 5 [Nervae abnepo]tes.

Na ohranjeni površini desno od vidnih črk ni opaziti sledov nadaljnjih črk, zato sklepamo, da so ohranjene črke zaključki posameznih vrstic. Na podlagi ohranjenih črk, ki dopuščajo le dopolnitev imen cesarjev Marka Avrelija in Lucija Vera, je bilo mogoče ugotoviti tudi delitev vrstic.

1 Prvi dve črki sta zelo poškodovani. Od zadnjih črk so ohranjeni le spodnji deli.

2 Prve tri črke se še slutijo.

3 Črki I in P sta zelo poškodovani. Morda je na koncu viden tudi del prečne haste črke T, ki jo dopolnjujemo v naslednji vrstici, vendar to ni povsem gotovo.

4 Od črke T je ohranjena le prečna hasta.

Celotno besedilo je mogoče rekonstruirati na podlagi miljnika iz Velike vasi (CIL III 4620 = 11319), ki je bil najverjetneje postavljen ob istih cestnih popravilih:

[Imp(erator) Caesar M(arcus)
 Aurelius Antoni-
 nus Aug(ustus) trib(nunicia) potest(ate)
 XV co(n)s(ul) III et impera-
 5 tor Caesar L(ucius) Aurel-
 ius Verus Aug(ustus) trib(unicia)
 potest(ate) co(n)s(ul) iterum
 divi Antoni]ni fili
 [divi Hadria]ni nepo-
 10 [tes divi Trai]ani Par-
 [thici pronepo]tes divi
 [Nervae abnepo]tes.

Iteracije posameznih služb obeh cesarjev in delitev tistih vrstic, ki na novem fragmentu niso ohranjene, so povzete po napisu na miljniku iz Velike vasi. Delitev ohranjenih vrstic na novem miljniku se od delitve zadnjih vrstic na tem nekoliko razlikuje. V drugi vrstici novega miljnika, domnevno deveti vrstici celotnega napisa, je na koncu vklesan tudi O (NEPO-), ki je na miljniku iz Velike vasi vklesan že v naslednji - deseti vrstici. Poleg tega je na miljniku iz Velike vasi pred *Nerva* dvakrat vklesano DIVI (na koncu 11. in na začetku 12. vrstice), medtem ko je bila na novem miljniku ta beseda, kolikor se da sklepati po ohranjenem, vklesana samo enkrat. Zaradi te podvojitve je na miljniku iz Velike vasi tekst dveh zadnjih dveh vrstic novega miljnika raztegnjen na tri vrstice. Miljnik iz Velike vasi je datiran v leto 161 n. š., torej v prvo leto vladavine Marka Avrelija in Lucija Vera. Verjetno je bil tudi novi miljnik postavljen istočasno.

4. Leskovec.

Ob vogalu hiše Trg borca 4 v Leskovcu je postavljen miljnik iz apnenca, ki je bil v literaturi večkrat omenjan, vendar še nikoli prečitan in objavljen (sl. 4). Njegovo točno najdišče ni znano, domnevamo, da je stal nekje v bližini Nevioduna ob itinerarski cesti iz Emone. Po pripovedovanju domačinov so miljnik na sedanjo lokacijo postavili nemški vojaki med drugo svetovno vojno, do takrat pa naj bi stal med farno cerkvijo in mestom, kjer danes stoji spomenik padlim žrtvam.

Zgornji zaključek in baza miljnika nista ohranjena. Spodnji del je danes delno zazidan z betonom. Površina kamna je zelo izprana, zato so črke težko čitljive.

Mere: v. 95 cm (nad tlemi), premer 49 cm, v. č. 5,5 cm.

(op. 10) 85, pod št. 93 (identificira z miljnikom iz Velikega Podloga *CIL* III 4619 = 11324).

 [Ha]driani
 [Anto]nini

1 Ta vrstica je druga vrstica prvotnega napisa.

Branje je oprto na starejšo fotografijo, ki jo hrani Inštitut za arheologijo ZRC SAZU (sl. 4). Navedene črke so še danes razpoznavne. Na fotografiji so pod tema vrsticama vidni sledovi še nekaterih črk, ki jih na kamnu danes ni več in jih ni mogoče identificirati.

Na podlagi ohranjenega sklepano, da gre za ostanek miljnika Antonina Pija. Teh poznamo z nevioudunskega območja že štiri, datirani pa so od

konca leta 139 do konca leta 141. Celotno besedilo lahko dopolnimo po enem od teh, ki je bil najden pri Vihrah in je datiran v leto 141 (*CIL* III 4618):

[Imp(eratoris) Caes(aris) T(iti) Aeli
 Ha]driani
 [Anto]nini [Aug(usti) Pi(i)
 p(atris) p(atriciae) co(n)s(ulis) III
 tr(ibuniciae) pot(estatis) IIIII
 5 a Nevioduni m(ilia)
 p(assuum) —]

Dopolnitev ponavljaj cesarjevih služb in delitev vrstic je povzeta po omenjenem miljniku in seveda hipotetična, verjetno pa sta bila oba postavljena ob istih cestnih popravilih.

Vier neue Meilensteine von der Straße Emona - Neviodunum

Zusammenfassung

Die römische Straße durch das Gebiet von Dolenjsko (dt. Unterkrain) in Slowenien, die Verbindung Neviodunums (Drnovo bei Krško) mit Emona und Siscia, ist durch antike Itinerarien bekannt, ihr genauer Verlauf wurde aufgrund der sichtbaren Überreste (vor allem im vorigen Jahrhundert) und aufgrund der erhaltenen Meilensteine beschrieben. Zusammen mit den hier veröffentlichten kennen wir insgesamt 22 Meilensteine dieser Straße auf dem heutigen slowenischen Boden. Über den Bau der Straße sind wir nicht informiert, wir nehmen an, daß sie schon in augusteischer Zeit angelegt oder auch ausgebaut und wenigstens bis zur Zeit des Kaisers Vespasian fertiggestellt wurde, als Neviodunum in den Rang eines Munizipiums erhoben wurde.

Alle seinerzeit bekannten Meilensteine der genannten Straße auf dem heutigen slowenischen Boden hat Jaroslav Šašel in einer Studie über die römischen Straßen in Slowenien zusammengestellt (s. Anm. 10) und letztlich der Autor anlässlich einer Neuaufarbeitung der römischen Inschriften von Neviodunum. Dabei zeigte sich, daß die von Šašel zusammengestellte Liste der Meilensteine einiger Korrekturen bedarf. Zu nennen sind vor allem folgende: Bei den Meilensteinen Nr. 91 (*AII* 597) und 92 (*CIL* III 11325) bei Šašel, handelt es sich um einen Meilenstein, der noch heute vor dem Schloß Raka aufgestellt ist. Der Meilenstein Nr. 93 (*CIL* III 4619=11324) bei Šašel ist jedoch nicht identisch mit dem Meilenstein, der heute bei einem Haus in Leskovec aufgestellt ist und unten behandelt wird (Nr. 4), weil die von Premerstein vorgelegte Lesung des ersteren nicht mit der Lesung des zweiten Meilensteins übereinstimmt. Unter Nr. 97 identifizierte Šašel einen seit lange verschollenen Meilenstein, den Augustinus Tyffernus in der Nähe von Krško gesehen hat (*CIL* III 4622, p. 1794), mit dem Meilenstein, der im Jahr 1827 im Garten des Schlosses Brežice gefunden wurde und heute dort im Museum aufbewahrt wird (*CIL* III 4624, p. 1724 = 11321). Einige Indizien (u. a. der von Augustinus

überlieferte Text und seine Beschreibung) sprechen jedoch dagegen, und deuten darauf hin, daß es sich um zwei Meilensteine aus derselben Zeit handelt.

Die Meilensteine von der Straße Emona-Neviodunum-Siscia, von welchen die Inschriften erhalten sind, stammen aus drei verschiedenen Epochen: der Herrschaft des Antoninus Pius (Jahren 139-141), der Mitherrschaft des Mark Aurel und Lucius Verus (Jahr 161) und aus der Zeit des Septimius Severus und seiner Söhne (Jahr 201). Aufgrund der schon bekannten Inschriften konnte man die Inschriften der zwei unten behandelten Meilensteine rekonstruieren, während bei zwei anderen keine Buchstabenreste vorhanden sind.

1. Um das Jahr 1982 wurden auf einem Acker etwa 500 m östlich von der neuen Kirche bei Ivančna Gorica (Parz. Nr. 105/4 k. o. Radohova vas) drei Fragmente eines Meilensteins gefunden, die im Jahr 1993 zusammengesetzt werden konnten. Die restaurierte Säule wurde in demselben Jahr bei der Kirche aufgestellt (*Abb. 1*). Die Buchstabenreste sind auf der stark verschliffenen Oberfläche teilweise noch zu ahnen, erlauben aber keine sichere Lesung. Von Ivančna Gorica kennen wir schon zwei weitere Meilensteine (*CIL* III 4616=11322 und *AII* 594 mit Phot.).

2. Bei der Kirche Sv. Peter bei Jezero befindet sich das Fragment einer Meilensäule aus Kalkstein, auf dem keine Buchstabenreste zu erkennen sind (*Abb. 2*). Der Fundort ist nicht bekannt, da aber in der Nähe im vorigen Jahrhundert die Spuren der römischen Straße beobachtet wurden, stammt sie wohl aus der nächsten Umgebung.

3. In den Trümmern des Schlosses Hmeljnik (dt. Hopfenbach) wurde im Jahr 1986 der Teil eines Meilensteins aus Kalkstein gefunden und ins Dolenjski muzej Novo mesto überbracht (*Abb. 3*). Die erhaltenen Buchstaben lassen die Ergänzung der Namen des Marcus Aurelius und Lucius Verus zu. Aus derselben Zeit stammt der Meilenstein, der bei Velika vas, etwa 2 km westlich von Neviodunum, gefunden wurde

und in das Jahr 161 datiert wird (*CIL* III 4620 = 11319). Aller Wahrscheinlichkeit nach wurde der neue Meilenstein bei gleicher Gelegenheit aufgestellt wie der früher bekannte.

4. Bei einem Haus in Leskovec bei Krško ist das größere Fragment eines Meilensteins aus Kalkstein aufgestellt (*Abb. 4*). Der obere Abschluß und die Basis sind nicht erhalten. Der Fundort des Steines ist unbekannt, vermutlich die Um-

gebung von Neviodunum. Die Oberfläche ist stark beschädigt. Die Lesung aufgrund einer älteren Photographie läßt sich noch heute bestätigen. Es handelt sich um einen Meilenstein des Antoninus Pius. Aus der Zeit dieses Kaisers kennen wir schon vier Meilensteine, die vom Ende des Jahres 139 bis Ende des Jahres 141 datiert sind. Die obere Ergänzung aufgrund des Meilensteins von Vihre aus dem Jahr 141 (*CIL* III 4618).

Dr. Milan Lovenjak
 Oddelek za arheologijo
 Filozofska fakulteta
 Aškerčeva 2
 SI-1000 Ljubljana